CRITERII EXTRAFILOLOGICE ÎN ANALIZA ETIMOLOGICĂ. O ALTĂ LECTURĂ A TERMENULUI *COMETAI*

LAURENŢIU NISTORESCU

Cuvinte-cheie: *comati/cometai, geto-daci, instituţie, termeni înrudiţi*

Este cuvântul „telefon" un cuvânt grecesc? Deşi cei mai mulţi ar fi înclinaţi să răspundă pozitiv, evocând originea greacă a celor doi radicali care-l compun – ***tele****/departe* şi ***phonos****/voce, sunet* –, răspunsul este un **nu** categoric. Înainte de toate, cuvântul nu a fost creat în Grecia, ci în Germania, fiind pentru prima oară consemnat în 1861 (cu 15 ani înainte ca Graham Bell să-şi patenteze invenţia), într-o conferinţă ţinută de fizicianul Philipp Reis la Frankfurt. În al doilea rând, şi acesta este poate cel mai important aspect, vreme de câteva decenii bune după ce cuvântul „telefon" a fost consemnat în scris pentru prima oară, marea majoritate a vorbitorilor nativi de limbă greacă nu puteau face nicio conexiune între acest termen şi năzdrăvanul aparat, pe care nu-l văzuseră niciodată[1].

Fabula cu etimologia telefonului are două tâlcuri. Unul dintre acestea ne pune în gardă asupra capcanelor pe care le poate avea stabilirea „naţionalităţii" unui cuvânt – presupunând, printr-o păguboasă generalizare, că acel cuvânt are o „etnie" univoc determinabilă. Celălalt ne reaminteşte cât de neproductivă este, în reconstrucţiile etimologice, decuplarea dimensiunii formale (fonetice) a cuvântului de încărcătura sa semantică de sens restrâns şi, implicit, de corespondentul din realitatea extralingvistică.

[1] În 1896, când Atena a organizat prima olimpiadă modernă, în această ţară existau doar 90 de posturi telefonice.

BDD-A12965 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:02:04 UTC)

În măsuri diferite, aceste „tâlcuri" (în fapt, principii metodologice) au relevanţă şi în cazul unuia dintre cei mai disputaţi termeni de funcţie socială din fondul scris de cuvinte autohtone (geto-dacice), şi anume *comati*. Textul de referinţă care ne furnizează acest element scris al substratului este un pasaj al *Istoriei Romane* a lui Dio Cassius[2], în care istoricul antic relatează episodul soliilor trimise de Decebal la comandamentul împăratului Traian, în faza finală a războiului daco-roman din 101-102. Termenul a fost considerat îndeajuns de preţios încât să fie readus pe cale cultă în vocabularul limbii daco-române contemporane[3], unde – în acord cu interpretările unora din reprezentanţii istoriografiei româneşti[4] – i s-a atribuit sensul de „nume dat (de romani) geto-dacilor de rând", apreciindu-se că derivă din latinescul *comati* „pletoşii". Această interpretare ignoră două elemente extralingvistice esenţiale. Primul îl are în vedere pe autorul consemnării, istoricul antic Dio Cassius, care, deşi dobândise la un moment dat cetăţenia romană, era grec de origine şi şi-a redactat opera în limba sa nativă, deci trimiterea la un etimon latin este mai dificil de justificat. De altfel, istoricul antic nu foloseşte varianta *comati*, încetăţenită la noi din raţiuni care ţin de natura romanică a limbii române, ci *cometai*: "Ὅτι ὁ Δεκέβαλος ἐπεπόμφει μὲν καὶ πρὸ τῆς ἥττης πρέσβεις, οὐκέτι τῶν ***κομητῶν*** ὥσπερ πρότερον, ἀλλὰ τῶν **πιλοφόρων** τοὺς ἀρίστους...". Al doilea element neluat în seamă este faptul că, în textul de referinţă, termenul *comati* este pus în raport comparativ cu un alt termen prezumat de substrat, *pileati (*ori, conform textului de referinţă, *pilophoros)*[5], pe care contextul îl circumscrie explicit unei clase de semnificaţii nemijlocit asociate unei anumite categorii social-politice – ceea ce ne

[2] Dio Cassius LXVIII, 9, 1-2.

[3] DEX 1998, pg. 199.

[4] Opinie împărtăşită şi de Nicolae Ursulescu şi Mihai Vasilescu, care acordă atenţie problemei printr-un articol în revista „Thraco-Dacica" din 1991 (Ursulescu-Vasilescu 1991, pg. 133-135).

[5] Deşi nici pentru acest termen nu s-a reuşit până în prezent o traducere satisfăcătoare, practic nu există alternativă la interpretarea potrivit căreia *pileati* (πιλοφόρων – *pilophoron* la Dio Cassius) indica o elită social-politică a societăţii geto-dacice din ajunul cuceririi romane.

BDD-A12965 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:02:04 UTC)

obligă să aşezăm şi primul element al comparaţiei într-o categorie echivalabilă[6].

Cel puţin primul dintre elementele mai sus evocate pare să-i fi determinat pe alţi autori[7] să caute referenţialul etimologic al termenului în discuţie nu în vocabularul latin, ci în cel grecesc, ajungând, firesc, la foarte bine cunoscutul cuvânt κώμη – *come/kome* „săteni"[8]. Astfel, lectura „nu dintre *săteni*, ca mai înainte, ci pe cei mai buni dintre *nobili*" devine acceptabilă, atât din perspectiva logicii textului de referinţă, cât şi a raportării sale la sursa mesajului.

Dacă această interpretare continuă să aibă, totuşi, nevoie de o nuanţare semnificativă, se datorează unui alt element generat de analiza contextului: cât de verosimilă este ipoteza că regele dac a trimis ca soli la comandamentul împăratului roman nişte săteni oarecare (chiar dacă această solie a avut scopuri tactice), într-un moment în care se decidea soarta războiului? Pentru a da un răspuns cât mai judicios acestei întrebări, vom face apel tot la textul lui Dio Cassius. O primă observaţie pe care o putem formula este că, potrivit chiar pasajului în discuţie, se poate afirma că aceşti *comati* angajaţi în jocul negocierilor erau interlocutori uzuali ai curţii regale dacice şi, pentru a face faţă unei misiuni de acest gen, trebuiau să fie într-un oarecare mod fidelizaţi faţă de propriul rege (măcar prin apartenenţa la corpul militar), respectiv, să deţină un minimum de cunoştinţe indispensabile transmiterii de mesaje la cel mai înalt nivel – dacă nu neapărat cunoaşterea limbii inamicului, în mod obigatoriu a unor cutume legate de schimbul diplomatic. Ştim, tot de la Dio Cassius[9],

---

[6] Chiar şi admiţând că termenul ar fi fost folosit într-un sens derivat, de esenţă metaforică („pletoşii" ca substitut pentru „neîngrijiţii", bunăoară), ar trebui explicat de ce autorul optează (înăuntrul aceleiaşi fraze!) să raporteze un ordin prezumat nobiliar la o categorie vag definibilă printr-un aspect fizic secundar.

[7] Printre aceştia se numără C. Brandis şi G. Kazarov (citaţi în acelaşi articol al lui Nicolae Ursulescu şi Mihai Vasilescu – supra, nota 4).

[8] Articolul din "Thraco-Dacica" formulează observaţia că, în redactarea lui Dio Cassius, cuvântul este scris cu "omicron" şi nu cu "omega" (acesta fiind unul din argumentele pentru care optează să-l derive din latinescul *comati*). Există însă suficiente exemple în care radicalul grecesc este redactat, în textele antice, în ambele variante.

[9] Dio Cassius LXVII, 12, 5.

BDD-A12965 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:02:04 UTC)

dar şi din alte izvoare, că de-a lungul conflictelor lui Decebal cu romanii, din vremea lui Domitian şi apoi a lui Traian, schimbul de misiuni diplomatice între cele două tabere se desfăşura cu mare frecvenţă, deci prezumţia că la curtea regală de la Sarmizegetusa exista un oficiu specializat nu este deloc nejustificată – or, apartenenţa la un atare oficiu a unor simpli săteni este foarte puţin verosimilă[10].

Pentru a avansa în analiză, vom aduce în discuţie un element practic cu totul ignorat în discuţiile de până acum: faptul că termenul *comati* nu este izolat în fondul de cuvinte care ne-au parvenit, în formă scrisă, din substrat. Inscripţiile de epoca clasică geto-dacică şi izvoarele literare contemporane ne pun deopotrivă în faţa unor termeni comuni de limbă (precum ***kóme***) şi a unor nume proprii, a căror conexiune cu cuvântul în discuţie este greu de presupus că se datorează hazardului: antroponimele *Di**come**s*[11], ***Como**sicus*[12] sau ***Komi**kiza*[13], precum şi toponimul *Cumidava/**Komi**dava*[14].

Termenul ***kóme*** este atestat, în spaţiul geto-dacic, în inscripţii asociate unui număr de cel puţin două aşezări distincte: una – ***kóme*** Chora Dagei[15] – situată în Dobrogea centrală, în vecinătatea Histriei, cealaltă – ***kóme*** Theolopara[16] – în imediata apropiere a municipiului Nicopolis ad Istrum din Moesia Inferior. Având o indiscutabilă origine greacă (fapt întru totul firesc într-o societate ale cărei modele instituţionale au provenit mai ales pe filiera emoriilor greceşti din Pontul Stâng), particula ***kóme*** ne reţine atenţia atât prin faptul că este consemnată şi în exteriorul teritoriului administrat efectiv de o cetate greco-pontică (în speţă, Histria, în a cărei *chora* se află kóme Chora

[10] Un atare raţionament l-a îndrituit pe Ion Horaţiu Crişan să lanseze propunerea singulară şi doar aparent hazardată, potrivit căreia *comatii* daci constituiau o categorie echivalentă cavalerilor celţi (Crişan 1977, pg. 195-198).

[11] Rege din generaţia imediat următoare lui Burebista şi Deceneu (Plutarh, *Antonius,* 63; Dio Cassius, LI; 22).

[12] Rege dac de la începutul secolului I d.Hr. (Iordanes, *Getica* 73-74).

[13] Antroponim de origine dacică de pe ostrakoanele din Egiptul superior (Dana 2003, pg. 166-186).

[14] Aşezare de tip dava identificată cu oraşul modern Râşnov (Ptolemeu 3, 8,4).

[15] Informaţii despre *kóme Chora Dagei*, la Suceveanu 1977, p. 45; Avram 1984, p. 162, nota 54; Bounegru 2003, p. 137-138.

[16] Tsurov 1999, cf. Christie 2004, pg. 235.

BDD-A12965 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:02:04 UTC)

Dagei[17]), cât şi prin deplina sa echivalare cu statutul de *vicus* din organizarea habitaţională eminamente romană – adică nu o simplă aşezare sătească, aşa cum o înţelegem astăzi, ci o comunitate (preponderent rurală, dar nu numai) înzestrată cu atributele şi instituţiile autoorganizării. Avem a bănui, aşadar, că prin termenul de *cometai* erau desemnaţi nu simplii ţărani, nu „oamenii de rând" pe care-i reţine definiţia modernă fixată de DEX, ci tocmai reprezentanţii acestor forme de administrare locală[18] – ipoteza fiind întărită de faptul că din acelaşi radical *kóme* a derivat şi termenul administrativ neogrec (romeic) de *komis/comis*[19], care a făcut, de asemenea, o îndelungată carieră în terminologia socială autohtonă, de-a lungul întregului Ev Mediu.

Împrejurarea că această vocabulă îşi găseşte locul şi în câteva antroponime, ba chiar dintre cele regale (deja menţionatele Dicomes şi Comosicus) constituie un argument suplimentar care are, abia în această lectură, logică: este pe deplin verosimil ca politonimele în cauză să fi derivat de la demnitatea exercitată de cei în cauză, la origine *cometai* sau dregători însărcinaţi cu coordonarea acestora[20], după cum, dimpotrivă, anterior prezumatul sens de „simpli săteni" nu s-ar explica în componenţa unor antroponime regale. Acelaşi comentariu poate fi formulat şi în privinţa toponimului Cumidava/Komidava: aici, semnificaţia de "aşezare-reşedinţă a *cometai*-lor", în vreme ce lectura "aşezare a oamenilor de rând" este nu doar improbabilă, ci şi în contradicţie cu statutul protourban avut de aşezarea respectivă de-a lungul întregii epoci clasice geto-dacice.

---

[17] Menţionată într-un context administrativ specific provinciei romane Moesia Inferior, această aşezare pare să fi fost creată, apreciază O. Bounegru, de o comunitate getică sau greco-getică, anterior cuceririi Dobrogei de către romani, pentru ca sub stăpânirea acestora să acceadă la statutul de vicus (Bounegru 2003, p. 137-138).

[18] Un asemenea mecanism administrativ presupune fie existenţa unor fruntaşi locali (categorie etichetată de izvoarele romane ca *princeps locii*), fie a unor dregători desemnaţi de autoritatea centrală.

[19] DEX 1998, pg. 201.

[20] Validarea acestei lecturi implică şi recunoaşterea unui anumit fenomen de mobilitate social-politică în societatea geto-dacică, la rândul său pe deplin verosimil în contextul creat de şi după Burebista.

BDD-A12965 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:02:04 UTC)

Bibliografie selectivă

Avram 1984	Al. Avram, *Observaţii cu privire la autonomiile rurale din Dobrogea romană (secolele I-III e. n.)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi Arheologie" 35/1984, 2, p. 158-169
Bounegru 2003	O. Bounegru, *Economie şi societate în spaţiul ponto-egean (sec. II a. C.- III p. C.)*, Iaşi, 2003
Christie 2004	Neil Christie (ed.), *Landscapes of Change – Rural Evolutions of Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Aldershot-Hampshire, 2004
Crişan 1977	Ion Horaţiu Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti 1977, pg. 195-198
Dana 2003	Dana Dan, *Les Daces dans le ostraca du desert oriental de l'Egypte. Morphologie des noms Daces*, în „Zeitschrift fur Papyrologie und Epigraphik", Bonn, 2003, pg. 166-186
DEX 1998	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicţionarul Explicativ al Limbii Române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti 1998
Dio Cassius	Dio Cassius Cocceianus, *Istorie Romană*, Editura Ştiinţifică şi Encicopedică, Bucureşti, 1977
Suceveanu 1977	Al. Suceveanu, *Viaţa economică în Dobrogea romană. Secolele I-III e. n.*, Bucureşti, 1977
Ursulescu-Vasilescu 1991	Nicolae Ursulescu, Mihai Vasilescu, *Consideraţii privind semnificaţia cuvântului* ***cometai***, în „Thraco-Dacica", XII/1-2/1991, Bucureşti 1991, pg. 133-135

EXTRAPHILOLOGICAL CRITERIA IN ETIMOLOGICAL REVIW.
ANOTHER INTERPRETATION OF THE TERM *COMETAI*
(Abstract)

The substrate term *cometai/comati* mentioned by Dio Cassius related to the embassy sent by King Decebal to Emperor Traian, has had different interpretations in Romanian historiography. A pertinent analysis of this word must take into account both the whole context of the ancient story, and the fact that the word, which was obviously borrowed from Greek, created several substrate-related terms (especially toponyms and anthroponyms), wich were themselves mentioned in writing.

BDD-A12965 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:02:04 UTC)